

Svenska Akademiens årshögtid firades söndagen den 20 december i Stora Börssalen. Vid sammankomsten tillkännagavs att årets minnespeng, utförd av konstnären Peter Linde, var ägnad författaren Birger Sjöberg. Inskriften på minnespengens fränsida lyder "i Motsäges flod". Minnesteckningen var författad av akademiledamot Katarina Frostenson, som vid sammankomsten läste ett utdrag därur.

Nedanstående text är hämtad från Svenska Akademiens hemsida.

Birger Sjöberg

Ur minnesteckning av fru Frostenson

Att läsa Birger Sjöbergs poesi är att befinna sig i ett vatten – ett skimrande, mörkt blänkande flöde. Strömmarna i det är många, det kan vara svårt att finna en ingång. Ändå är det lätt. Man stiger rakt ner i *Kriser och kransar*, i själva hjärtat, där det virvlar allra mest.

Fridas visor, *Syntaxupproret* och de andra dikterna i all ära, *Kriser och kransar* kommer främst. Dess dikter lyser, rasar och bönar. De formar en sång som inte är hel, men stor.

Bara titeln räcker ett tag: "Kriser och kransar". Konsonanterna kraxar, vokalljuden vidgas lite för att öppnas fullt ut. Stavelser verkar och övergår. Förvandling pågår i dikten. Allt kläds i bilder, ord och ting blir här varelser i ständig rörelse.

Kriser och kransar inleds med några dikter som rör skapandet. "Skrivaredans" är en våldsam skildring av hur den kritiska blicken stör och förgör konstnären. Den kommer från flera håll och ger fysiska verkningar; kroppen förstummas, blir blek och yr, handen blodas. Jag läser den också som en skildring av den svängande rörelse skrivandet är: tar du ett språng i arbetet en dag, kommer strax en "vedag", i värsta fall ett ras. Arbetsrus följs av tomhet. Ström av stiltje, flöde av dövattnen. Efter självtro stundar förnekelse. Pendlingen mellan framsteg och bakslag syns vara en lag, här är den nedskrivna. Till åminnelse, kanske till tröst. Det går aldrig framåt hela tiden.

Dikten som följer är inte mindre rik på insikter och bistra råd. Faran med att bygga en för stark form besvärjs med några minnesvärda bilder i "Ej för lagrar löpa!":

Snickrar du den hästen Konstruktissa,
blank i manken, finpolerad, klar.
Rullas kan den nog med tåt och trissa –
intet språng den döda springarn tar.

Från de orden utgick en varning. I min egen första utgåva av *Kriser och kransar* är raderna om den fulländade fålen – den perfekta formen – understrukna med röda streck. Sjöberg visste hur vanskligt det är att slipa sin text för mycket, den kan stelna. Den unga poeten kände instinktivt att här fanns råd att ta vara på.

Den tredje skaparedikten slår ett slag för det goda motståndet, den uppriktiga kritikens förlossande kraft. All enkel framgång demaskeras brutalt. Och på detta följer lovsången till Oron – hon som är plåga och vind, vår, eld och dans!

Ouvertyren är vild och sträng – Birger Sjöberg behövde råda sig själv och tala till sin publik medan boken kom till. Han hade framgångarna med Fridavisorna bakom sig. Han var en älskad sångare. Han ville vara mer än så, han ville bli något annat. Han sökte en ny ton – den som gör det känner marken gunga under fötterna. Det hade varit motigt att skriva. Sjöberg talar om "eldad tillit", att den är av sol, av godo. Man får tro på sig själv och driva sig framåt. Växtkraft beror delvis av tvång. Att förlaget skrev några uppmuntrande ord i rätt stund bidrog nog till att arbetet tog fart. *Kriser och kransar* blev klar under hösten 1926, den tillkom enligt skalden i ett tillstånd av vemod och tankeklarhet och sändes iväg till ett par vänner med orden:

Här har ni nu manuskriptet.
Det är en blomma som har vuxit i öknen.

Vilket konstnärligt språng! Dikter låg i Sjöbergs lådor, inte minst i projektet "Drömmeriidkarna", material fanns i hans erfarenheter som affärsbiträde, notisskrivare, aktiespekulant. Han hade upplevt känslöstormar och nederlag. Men stoffet skulle finna sina former, de arbetades fram under besvärjelser. Ingångsdikterna är hejarop, varningar, insikter:

Självtrens dyra droppar må man köpa
i sitt eget väsens tysta bod.

Skaparedikterna följs av uppgörelser av annan art. De långa, berättande livskrisdikterna är en märklig läsning, de ljuder både friskt och nattståndet. Formen är spännande. I växlingsrik text återges scener och röster ur "hedersmäns" liv, herrar härjade av frestelse och ruelse. Revisorn i "Av Raka linjen", en man sammanhållen av "principspik" i en tid då allt syns vara av deg eller av luft, frestas att fylla hålet som uppstått vid hans börsspekulation med "andras sparsamhet". Bokhållaren skyler sina siffermanövrer och Sjöberg bäddar in historien i bilder. Det handlar om kamouflage, om en skam som är total. När straffet mannen trängtar efter

äntligen kommer, är det i form av en medalj som tung hängs om hans hals. Det är en berättelse om en fruktansvärd instängdhet. Sjöberg låter kontrollanten explodera i några av de mest våldsamma rader han skrivit:

Pålverket hämnas jag skall!
Kanalisering, som dämde mig in,
tvång i den blekblåa maklighet simma
djuret, som sprang i mitt blod.
Skynden mina hajar och färgen era fenor!
Tumlen mina valar, och sluken den förbannade
byggnad, som binder och stramar!
Äten deras fraser, huggen små principer,
feta i köttet – men lösa,
lättsmälta ting!
[...]
Pålverket hämnas jag skall!

”Av Raka linjen” innehåller skarpa iakttagelser av finansmarknaden, dikten har fångat stunden då alla blint rusar åt samma håll i begäret efter börsklippet, och hur allt sedan rasar ihop.

Efter ”Konferensman”, den andlige mannens vittnesmål, bryter ”Vid mörka stränder” lös, dikten som minnespenningens devis ”i Motsäges flod!” är hämtad ur. Det är en becksvarv text. Språket slår upp som i en dikt från barocken. Jaget står inför havet, som skummar och ryter. Havet är med där det hemska sker, dess röst rymmer det mesta. Den är inte främmande för lögn, svek och död, allt blandas ”i ett infernaliskt gamman”. Diktjaget vill likna den stämman, få in den i sin egen röst.

Jag minns att jag en gång talade med Erik Beckman om dikten. Erik berättade att han ofta läste ”Vid mörka stränder”. Jag tänker nu att Erik, som skrev om ”plåthandskar” och ”järnkaminbenkläder”, måste ha gillat ett ord som ”vågvältspanoramat”. Att skönsång kallas ”sötvågskantilena”. Han kände sig helt säkert kallad av uppmaningen ”Skriv med bokstavsstaplar kalla, / vilka ragla, sammanfalla”, av det straka språket som hela tiden är i uppbrott, nära att packa ihop.

Det vi talade om, var upplevelsen att stå inför något som inte kan klaras av. Havet, ja, det otämjbara. Tillvaron mellan ja och nej. Och i synnerhet dikten, som äger rum på sidan; språket som talar om att slå, och gör så. Det piskar läsaren i ansiktet med ord om hårda oroliga vågor. Det går inte att få fatt på det upprörda språket. Nej, man blir inte klar med ”Vid mörka stränder”. Dikten är en händelse som fångslar med sina gester, stöter bort, och återtar.

Slutorden om att ryta sanning in i blodet, ”fradga mig ett bad”, är hemska. Här tippar dikten över i för starka uttryck. I en annan text vid havet går jaget helt sonika bort från åsynen som inte kan famnas eller fattas, tillbaka till vrån där naiviteten får leva och blomma.

Att sluta en dikt kan vara ett bekymmer, det vet varje poet. Ibland kommer slutet så naturligt, dikten ger upp andan, det är över. Men stundom tvingar sig en knorr till änden; en slutrad som nära nog tar död på det som föregick, som inte låter orden sväva i sin rymd. Birger Sjöberg skrev sig ofta till en lösning – att komma med ett svar på alla strider och frågor kändes kanske som ett krav. Starkast var nog ändå längtan att färdas mot ljus: mot ett Ja! Men konsten att sluta ett stycke har alltid varit svår.

Konsten att sluta. Orden leder till diktsamlingens hjärta, till det sköraste och svåraste av tillstånd. Jag tänker förstås på ”... som sker vid sommarvakan ...”. Sjöberg har i en tidigare version låtit diktens tankar komma ur Frida med raderna ”Finge min Frida rätt / är döden ett bekymmer”. I *Kriser och kransar* talar orden ur en ”broder”. Det ger dikten en tyngre stämning, ordet erinrar om en tid då män kallade varandra för ”broder”; det framkallar den stela, sköra gestalt som Sjöberg tecknade så uppriktigt och känsligt. Jag hör min far.

”... som sker vid sommarvakan ...” torde vara en av de mest rysningsframkallande dikter som skrivits på svenska. Den gestaltar en tänkt övergång. Dagen bräcker, det skymmer, det bidas och det sker. Orden är enkla och högtidliga, ordföljden ömsom otymplig, ömsom flödande. Vokaler från alfabetets slut stockas. Vad finns att utlägga kring en dikt som kallar döden för ”ett bekymmer, / vilken lik ångslan nog tör äga övergång”. Som låter ropet ”Jag dör” höras för att därefter strömma juniljus luftigt och lätt runt bilden av en grönskande färd.

Uttrycket är klart och svårfångat, hemskt och vackert, och därför vill man återvända till det.

Birger Sjöberg konkretiserade det mesta. Hans dödsbilder – föreställningar av det oföreställbara – får oss att dra efter andan och att andas ut, skrämmas och tröstas i samma andetag.

Konkretion är befriande.

Birger Sjöberg tog i unga år intryck av William Shakespeares dramatik i C.A. Hagbergs svenska översättning. Han lärde konsten att måla drastiska scener, diaboliska skeenden, att förvandla ting till människor och vice versa. Han såg hur världen kan stå öppen och förklädd i samma bild, och att ordet kan hugga till mitt i raden – bli en haj!

Omvandling är den stora kännbara rörelsen i Birger Sjöbergs värld. Den pågår i livets förlopp, i samhällets förändringar och i konstens drift till förvandling. Det är skrämmande och förlösande rörelser. I den mäktiga ”*Industria colossale*”, visionen av hur vrede och ondska driver en industri som fabricerar psykofarmaka, där mörkaste känslkraft kan förvandla, står det:

Kunde jag världens raseri
i vattenfall förvandla,
stiftade jag en industri
att för all jorden handla.
[...]
Genom en tekniskt stor idé
kan jag tillvarataga
kraften av osällheters ve
och ljus ur svartstoff draga.

Jag tänker ibland på *Kriser och kransar* som en lyrisk uppslagsbok. Linjerna är så många och de förs fram av ett kolossalt detaljrikt språk, som får de flesta språk att verka tunna som välling. Birgitta Trotzig beskrev, vid en nyutgivning av Sjöbergs verk i mitten av åttiotalet, hur hans dikt erinrade om det svenska språkets möjligheter i ett poesiklimat som hon upplevde som lite blekt, den kom som ”ett helbrägdagörande ösregn av levande språk”. Sjöberg kan alltid lära poesin att bli mer påtaglig – och fri.

I Sjöbergs tid framstod *Kriser och kransar* som svårtillgänglig. Formen uppfattades som splittrad och bristfällig, känslolösheten som överhettat, förvirrat. Visst sågs den också som märklig och nyskapande, men många kritiker menade att Sjöberg inte hade lyckats förmedla det han ville.

Det är sorgligt att läsa Sjöbergs tankar om hur främmande hans dikt måste vara, plågsamt att ta del av ångesten att han kanske oroade, till och med skadade människor med sina ord.

Han kallade sin bok för ”Sabbatan”. Och för ”vidundret”.

Inne i detta väsens kropp jagar den nya världen fram med sin girighet och spekulation, rotlös böljar den av och an. Här står tiden still i eviga frågor om ungdom och åldrande, skräck, längtan, sorg och död –

*ord, svartkantade, enestränga
vindpinade, junimjuka
rena balsam, modershandens lena linje
ilen
hajens käft som öppnas
hugget mitt i ögonblicket*

– det är *Kriser och kransar*.